

Szlovákok és magyarok

A magyar és szlovák nemzet viszonya minden időiben irányító alapja, szerves alkotórésze volt a két nemzet történelmének. A hosszú történelmi együttélés sokban egyakaratúvá és egycélúvá tette őket; életük — akárcsak a natio Hungarica többi nemzetiségének — egyazon mederben sodródott mindaddig, amíg Hungária állami abroncsai a belső feszültségek következtében a pattanásig nem jutottak. — Ennek az együttlakásnak a következménye az, hogy bármely korban nézzük is a két nemzet viszonyát, elsősorban az előző tényeket és az események következményeit kell figyelniük. A XVIII. század viszonyait a X. századtól kell magyaráznunk, mert az előző nyolc század eredménye a hungarisztikus felfogás. A mostani helyzet kutatásában a XIX. század elejéig kell visszatérniük. E század terhes örökségéből elég azokat a jellegzetes vonásokat kiemelniük, amiknek szele a mostani időkig elfúj. *A korszak elején kezdődtek meg a nyelvi és nyomukban a politikai harcok, amiknek következtében a két nemzet békés viszonya felbomlott.* A gúnyversek és a gyűlölködésnek az ideje ez. Az egyik magyar vers azt mondta az államnemzet tagjáról, hogy »legyen az a föld darabja átkozott, amely valaha csak egy tótot teremt és hozott«. Válaszképpen a szlovákságnál a legnagyobb olvasottságú és szellemi hatalmú műben lesz gúny tárgya a magyarság, a Slávy dcérában: a pokolban alávaló helyzetben és nagy kínok között ugat Dugonics András szájában a magyar nyelv. Az ellentétek ütötte rés az apró villongások folytán tágult. 1848-ban, a magyar veszély idején, jelenik meg Európa történetében a szlovákság, mint nemzet és léttudata első pillanatában a magyarság, a gazda-nép ellen ránt kardot. A század második felében teljesen ellenkezésbe megy át a szlovákság, számára sem a szellemi, sem a politikai magyarság nem létezik többé. A hasadás tápláló forrása a létharc, amit az utolsó »érző szívig« elvisz az állam nemzeti-ségi politikája (iskolák) és Tisza István ama mondása, hogy »nincs szlovák nemzet«. (Ezt minden középiskolás megtanulja.)

Nem tartozik most reánk, hogy a magyar álláspontot, vagy pedig a szlovák magatartást az igazság mérlegének serpenyőjébe tegyük. Ezek az események számunkra csak pusztá meglétükben fontosak, mert ezek képezték ki és irányítják a vezetőket, a közvélemény-

csinálók és az ifjúság lelkeségét: a magyarosítási szándék, a cseh-szlovák tankönyvekben szereplő kulturális elnyomás és a szlovák nemzet léte ellen folytatott harc a fűtőanyaga a mai politikának, kultúrpolitikának és a közéletnek. A fiatal szlovák nacionalizmus, amelynek imperialisztikusabb, hódítóbb a szándéka és élesebb az expanziós törekvése, mint a német »Drang nach Osten-nek, a legutolsó napokig csaknem teljesen magyarellenes irányban nyilatkozott meg. Ez az offenzívá lett nacionalizmus, amelynek frissességében és lendületében a természetes megindulási energiát látjuk, *reváns-lelkületű* és gépszerűen idézgeti az emésztve kapott sérelmi pépet. Valahányszor felhördül a magyarság a nem magyar iskolába járó 18.000 magyar gyermek sorsán, vagy nem látja méltányosnak, hogy a Slovenská Liga a magyar falukat ajándékozza meg szlovák iskolával, — mindannyiszor a háborúelőtti eseményekre hivatkoznak. Könnyebben elővehető és eredményesebben használható érv ez, mint a magyarországi szlovákság helyzete, ami szintén sokat szerepel a reváns-lelkeség kimagyarázkodásában. Sok erkölcsi érték pusztul el, sok magyar kis sors törik meg súlya alatt, mert az ellensúlyozására hivatott demokrácia és ressentiment-mentesség Prágából, Pozsonyból, a magas politikából nem jut le például a járási hivatalokba, tanfelügyelőségekbe, vagy a nagyszombati püspöki irodába. A történelem munkál itt, az a rés veti rá sötétségét, amelyben a szlovák nemzet hitványnak, silánynak minősítette a reformkor legnagyobb kincsét, a magyar nyelvet (*nyelvi harcok*);

1. 48-ban fegyvert fogott a gazdanép ellen és lényegében 1913-ig le sem tette (*politikai harcok*);

2. a Slovenské Prohl'ady, az egyetlen irodalmi fórum, erkölcsi átok alá vette a magyar irodalmat és szellemiséget (*végleges választó vonal*). — A múltnak ezek a gyökerei, szálai futottak szét a jelenben, ez a hármasság volt a hagyománya, terhes öröksége.

A világháború befejeztével a szlovákság kivált a magyar állam keretéből. Az alap, amelyen az ellenkezés nyugodott, a politikai ellenzékiesség és a magyarosítás eltűnt. Aki ebből a tényből ítélne, azt mondhatná, hogy a két nemzet viszonya az újabb korszakban jóra fordult és eljött a teljes megértés ideje. Ez az ítélet azonban teoretikus és egyben valótlán, mert nem számol azzal, hogy a mai fejlődés nemcsak a múlt eredménye, hanem első sorban az újabb társadalmi tényezőké, amelyek tömegesen szorultak bele a szlovák életbe. E mellett nem feledhetjük el, hogy az elválasztó kérdések csak külsőleg tűntek el a két nemzet látóhatáráról, az érzelmi terméke tovább is él és hat. Tárgyalásunkból csak a politikát kapcsoljuk ki. A történelmet minduntalan segítségül kell hívnunk a különféle vélemények, események megértéséhez; az elemzést pedig lelki, társadalompolitikai és irodalmi síkon kell elvégeznünk. A múltból átszármazott hagyományhoz, mondhatnók végzettséghez, új szempontok járul-

tak, amelyeknek fontos szerepe van a szlovák-magyar viszony alakulásában. Ha napjaink szlovák-magyar viszonyát akarjuk bemutatni, akkor *a szlovák társadalmat tárgyalásunk szempontjából három részre kell osztanunk: 1. öregekre; 2. középkorúakra és 3. fiatalokra.* Ebben, a kérdésben ugyanis nem egységes a szlovákság álláspontja. Az egyes korosztályok magyarság-képében és viselkedésében lényeges eltérések, szín és tartalmi különbségek vannak. Mindez megmutatkozik vertikálisan és horizontálisan; különbség van az egyes rétegeken belül is, különbség van az egyes vallások, pártok, egyének és vidékek között.

A szlovák társadalom öregebb korosztálya magyar kultúrán, nevelkedett. Magyar iskoláiba járt, ahol Toldit magolta és Petőfit szavalta. Ez meghatározó lett rája. Életmódjában a magyarországi forma a domináló: előkelőségre törekszik; a társadalmi érintkezésben finom, úri jellegű. Kapcsolatukat a magyar kultúrával úgy-ahogy még ma is tartják, ha ez külső életükben nem is jut nyilvánosságra. Rejtőznek, aminek lélektani okai vannak. (Erre később kitérünk.) Otthon elolvasnak egy-két magyar könyvet, sokszor magyarul beszélnek, mondanak meg valamit; lezárt ablakok mellett készülékükön a budapesti adót is fogják és szívesen hallgatják a hangjátékokat, a nótázást, a cigányzenét és. a szilveszteri nagyműsort. Az utcán azonban csak elvétve ejtenek ki egy-két magyar szót, a kávéházban félénken nyúlnak magyar újságok után; a pozsonyi heurigerekben pedig csak a második liter után kezdenek együtt dúdolni a mindenkit túlkiabáló magyar főiskolásokkal. — Ezzel nem szándékunk, hogy az öregek rétegét alakoskodónak, vagy gyávanak tüntessük fel. E réteg viselkedését a körülmények határozzák meg; a beamter és az egyén nem úszhat az ár ellen; nem, lehet hősiességet kívánni tőle akkor, amikor a tömeg megalkuszik, sőt az ilyesemben semmi kivetni valót nem talál. E lappangó kapcsolat következményét legjobban a kultúrserénél látjuk. Ezen a téren ők tesznek legkevesebbet, pedig ép az ellenkezőjét várnók tőlük, ismerik mindkét kultúrát, éltek mindkettőben, látják az értékeket, hiányokat. Kétnyelvűek nemcsak a köz-, hanem a könyvnyelvben is. Két nyelven írnak és beszélnek. A háborúig sűrűn szerepeltek neveik a fordítók között, mégis a háború után alig találkozunk az e rétegbeli nevekkel. Egy-két Mikszáth-könyvet lefordít, vagy véleményyt mond néha a vitás kérdésekben. Ez minden tevékenysége.

A második réteg iskolázása szintén magyar volt még, de a magyar életforma távolról sem itatta tele annyira, mint az öregeket. A magyar nevelés sem volt rájuk döntő hatással. Az iskolában az Ady-forradalom érintette meg őket, ez jelentette számukra a magyar irodalmat is. Az induló szlovák költők magukkal viszik az Ady-ismerés terhét, utánozzák, hatása alatt állanak. Nagy Ady-kultusz fejlődött ki köztük, cikkeztek a magyar költőről és védtek. Kapcsolatuk a kívülállóé, az érdeklődőé. *A kultúrserében azonban ők viszik a vezetőserepet, ők tartják fenn a szlovákság kapcsolatait a magyar irodalommal, ők elégitik ki az érdeklődést, a fordítások*

negyven százaléka az ő munkájuk. A réteg figyelme kiterjed mindenre: versre, prózára és drámára. — Állampolitikai szempontból a csehszlovákizmus a létezési talajuk, *szívben és lélekben hirdetik a két nép egységét. Érdeklődésük a magyarság felé is csak kulturális szempontból kedvező, politikailag nem.* Nem ritka az az eset, hogy a magát humanistának hirdető, magyar verseket fordítgató költő, író lapjában a legképtelenebb magyarelleses támadások jelentenek meg.

A közvetítők közül két nevet emelünk ki és foglalkozunk velük hosszasan. Az egyik *Kreméry István*, a másik *Lukac B. Emil*. A magyar irodalom megismertetésében mindkettőnek nagy része van. Érdeklődéssel és tárgyilagosan figyelik irodalmunk eseményeit és értékeit nagy gonddal mutatják be a szlovákságnak. A két író munkássága kiegészíti egymást. Kreméry az egész irodalmat figyeli, a legrégebb időktől napjainkig. Ennek alapján mondja, hogy ez az irodalom »jelentős, nemcsak a szépirodalomra vonatkozik ez, hanem a tudományosra is. Ez is nagyon sok szakban szépen kiépült».¹ Sajnálja, hogy ez a gazdagság ismeretlen a szlovákság előtt. Pedig sok halmozódott fel belőle Szlovákia területén a középiskolák, egyesületek és intézmények könyvtárában. Ezek a könyvek jelenleg zár alatt vannak és nem juthatnak az olvasó kezébe. Pedig, »ha az irodalom jó, nem kell félni tőle, ha hozzáférhető lesz is. Vannak emberek, akik megértik, örülni fognak nekik».² A magyar könyvek olvasása elősegítené a szlovák irodalom nívójának az emelkedését. »Emeltessék a szlovák irodalom presztízse annyira, hogy ne legyen semmi félelem még akkor sem, ha a magyar könyv teljesen szabad lenne.»³ A magyar irodalom expanziójától ma nem kell tartani. »Nálunk csak Jókairól tudnak. Keveset Eötvösről, Keményről. Az újabbak közül tudnak Mikszáthról. De azokról a szépirodalmi kötetekről, amelyek szerkesztésében megjelentek, a kortársak műveiről megint keveset. A legújabbak közül tudnak Szabóról, de Babits, Markovics irodalmáról megint majdnem semmit.»⁴ Ezt a hiányt Kreméry több tanulmányával igyekezett pótolni (Petőfi, Madách, Ady). — Lukac B. Emil a modern irodalmat közvetíti és terjeszti, ő is Adytól indult, akinek hatása költői alkotásán is erősen érezhető. Elfogadta az egész költőt, védte dekadenciáját. Disszertációs munkáját is Adyról írta. Egészen a legmodernebbekig fordít. A fiatal költők verseit finom esztétikai érzékkel válogatja ki és fejlett technikai készséggel dolgozza át szlovákra. Lapja hűséges jelzője a magyar irodalom fejlődésének; a fordítások mellett tájékoztató tanulmányokat is közöl. Legutoljára a magyar regény útját mutatta be, amelyben az erdélyi prózára hívta fel a figyelmet.⁵ Ebből a termelésiből Lukac is for-

¹ Slovenské Narodnie Noviny, 1935. ápr. 28., 2. 1.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ Slovenské Smery, V. évf. 3. szám

dított; Wass Albert Farkasveremjét, aminek nagy kritikai és könyvsikere volt.

Ez a két író időről-időre fellebbenti a szlovákság előtt a magyar kultúra egy-egy értékét. Az eredmény nincs arányban munkájukkal. *Hangjuk nem hatol messzire, mert az öregek nem figyelnek a fiatalok termelésére, a fiatalság felé pedig szavuk a pusztába kiáltó prófétáé.* Ez a körülmény azonban mit sem változtat a munka értékén; sőt esztétikai kultúrájukról és humanizmusukról tesz bizonyosságot abban az időben, amikor nagyon sok a vak a magyar széjpségek iránt.

A fiatalok, a harmadik réteg nagyon laza kapcsolatban van a magyarsággal. Ez egyaránt általános irodalmi, társadalmi és politikai vonatkozásban. Nem ismeri a nyelvet, magyar könyvet nem olvas. Orientációja ezt nem is teszi szükségessé. A magyar irodalomból néhány néven kívül semmit sem ismer. Hibásan ejti ki Petőfi nevét, akit szlováknak tart. Különben is kevés kiválóságunk magyarságát hajlandó elismerni. Abban, hogy az »ukradnuty jazyk«-ot (»összelozkodott nyelvet«), a magyart nem beszéli, sőt megtanulni sem próbálja, nem lát fonákságot. Helyzete csaknem száz százalékban passzív. — Pedig szlovák részről nem egyszer hívták fel figyelmét a magyarságra és arra a veszélyre, amit a magyarság nem ismerése jelenthet. Megtették ezt a hivatalos körök (pl. Hodzsa miniszterelnök több nyilatkozatban) és írók egyaránt. Az utóbbiak közül különösen Kreméry és Novánk Lajos foglalkoztak behatóbban ezzel a kérdéssel. Mindketten sajnálattal látják, hogy a háromnyelvűség és a kultúrának az ismerete a mostani generációnál egynyelvűségre szegényedik le. *Novánk nagy vitát keltett könyvében⁶, erősen megtámadja ezt a szellemileg leszegényedett fiatalságot.* Szerinte a háborúelőtti középiskolai oktatás magasabb nívón volt, mint a mostani. Nagy előnye volt, hogy nevelt. A régi generáción meglátszik a magas kultúra eredménye, életformája kulturáltabb, civilizáltabb, mint a mostaniaké, akik csak ismereteket kapnak az iskolákban. — Fokozottabb mértékben vonatkozik ez a nyelvoktatásra. »Szlovákiában a háború előtt minden művelt szlovák megtanult az iskolában és az életben magyarul, németül és szlovákul.«⁷ »A mai állapot Szlovákiában, különösen a fiatalságnál, nemhogy valamelyes kétnyelvűségre korlátozódott volna, de lesüllyedt nagyobbérszt a szlovák egynyelvűségre.«⁸ Novánk a jelenség okát a következőkben találja meg: »A hiba a szlovák ifjúságnak a magyar és a német ifjúsággal szembeni erősebb elszigetelődésében van és abban, hogy ia volt Magyarország másnyelvű vidékeivel való érintkezést lehetetlenné tették. Ezenkívül, ami a magyar nyelvet illeti, nagyon sokat ártott a csehek által szinte túlzásig mesterségesen ápolt gyűlölet minden ellen, ami magyar. Ezt a gyűlöletet a vezetésük alatt tanuló szlovák ifjú-

⁶ Jazykovedtté glosy a ceskosloveniskej otázke, 1935.

⁷ U. o. 315. 1.

⁸ U. o. 316. 1.

ságba is minden lehető eszközzel (beoltották. így történt meg, hogy sokan azok is, akik kétnyelvűek voltak, kétnyelvűségüket elvesztették, mivel a magyar nyelvet nemzeti, néha sovíniszta gögjük miatt nem gyakorolták.«⁹ A nyelvi hanyatlás elkerülésére Novak azt ajánlja, hogy a magyar nyelvet vezessék be a szlovák középiskolákba.

Az egynyelvűség mellett a fiatalságnál még több súlyos akadályba ütközik a szlovák-magyar kapcsolatok felvétele. Elég a legfontosabb tényezőre, a lelki beállítottságra hivatkozni: *a magyarsággal szemben türelmetlen, ami magyar, vagy azzal vonatkozásban van, rossz, ártalmas; nem tetszik neki*. Súlyos nehezékként, kínai falként húzódik a két nemzet közé történelemszemlélete. A szlovák fiatalság dühösen szaval a magyar elnyomásról és lépten-nyomon idézi Tisza István ama kijelentését, — ez a legfőbb argumentum — hogy »slovenského národa niet!«¹⁰ A kölcsönös megtorlás, a visszafizetés természetes előtte; ha a csehszlovákiai magyarság élete ezektől a fiataloktól függne! Egyetemi internátusokban, vitatkozó csoportokban sok szó esik a szlovák-magyar viszonyról, folyton felújítják és színezik iskolakönyveik tudomásait. Magyarokkal azonban nem tudnak vitatkozni, mert egyrészt nagyon hevesek, másrészt pedig a tanult dolgok igazából nem akarnak engedni. Többet pedig e kérdésről nem tudnak. Olyan munkákat, amelyek más szempontból is megvilágítják a kérdést, nem olvasnak. — Ez a szellemiség az alapja annak az elszigetelődésnek, amit Nóvák is megemlít. Sem a magyarsággal, sem a velük egy egyetemen és padban tanuló magyar fiatalsággal nem tartanak fenn kapcsolatokat, nem érintkeznek vele. Külön vannak a szlovákok és magyarok, néhány szónál, köszöntésnél tovább alig jutnak. Az egyesületi életben inkább a baloldali szlovák ifjúság képez kivételt. Alkalmazza a demokráciát, az egyenlőséget, nem hirdeti, hogy a magyar vidékeken telepíteni kell. Néha magyarokat is szóhoz juttat, különösen, ha valamilyen államalkotó nyilatkozatra van szükség a magyarság részéről.

A szlovák-magyar viszony normális fejlődésének jelentős megakasztó ját: *a félelmet* már érintettük. Ez a féltékenység napjaink terméke; a sajtó és a közvélemény egyrésze nem tartja POSSZIBILISNAK a magyarsággal való érintkezést sem társadalmi, sem kulturális téren. A magyarórság bélyegét süti rá mindazokra, akik magyarul is tudnak, vagy a magyarsággal érintkeznek.¹¹ A szlovák tanárok hivatalos közlönye évekkel ezelőtt egyik cikkében hosszasan küzködött

⁹ U. o. 30. l.

¹⁰ »Szlovák nemzett nincs.«

¹¹ Állami szempontból a magyarónok nem rendes szlovákok, gyanúsak. Fontosabb hivatalokba nem tudnak bejutni. A magyarórság gyanújával megbélyegzett kultúregyesület szubvenciót nem kap.

ezzel a rémmel. A magyar nyelv tanulását ajánlotta a szlovák tanároknak, közben bízta őket, hogy ne féljenek, ha ezért magyar ónoknak tartják őket. Az ilyesmin túl kell esni. Nem egy szerkesztő mondotta már: »szívesen hoznék magyar dolgokat, de magyarónak tartanának. Hungarizmust találnának benne!« Történelmi szempontból nem új ez a fojtogató légkör. *Meg volt már régen is, csak fordítva.* Breznyik Jánosnak a selmeci liceumról írott könyvében is találunk ilyesmit.¹¹ A könyvtár ismertetésénél pl. szomorúan jegyzi meg, hogy a sok könyv zár alatt van. A közvélemény ugyanis azt tartja, hogy pánszláv és a hon ellensége az, aki szlovák könyvet olvas ... A félenkségét, illetőleg a közvéleményt nem tudja megváltoztatni semmi. A szlovák írók ugyan gyakran nyilatkoznak a közeledés mellett, ez azonban alig több a »humanista és az európeér írótól elvárható obligát kiállásnál«. Unalmasak ezek a nyilatkozatok és mindig a magyar közönség felé szólnak, nem pedig a szlovák felé, ahol elsősorban lenne rá szükség. A nyilatkozó írók a maguk portáján keveset tesznek a közeledés érdekében. Talán az egyetemek szellemétől várható némi javulás, ahol a helyes légkör kialakítására megvan a szándék és lépések is történtek már ez irányban. A közvélemény megtörése azonban nehéz feladat, különösen akkor, amikor állandóan hangulatot csinálnak — ellene. Vannak olyanok, akik magyarelles kirohanásokkal mutatják a hazaffyt, szakszerűen szólva az államalkotót. A magyarság helyzetét is ezek teszik nehezzé.

A szlovák-magyar kultúrcsere a rossz lélektani hangulat ellenére mégis »élénknek« nevezhető. Nagyszámban jelennek meg a fordítások mindkét részen és ugyancsak jelentős közönségsikerük van. A magyar irodalomban az utolsó 4—5 évben több fordítás jelent meg, mint ezer év alatt. A szlovákban is mutatkozik némi élénkség. A csere oka politikai, tehát nem egészen őszinte. *A magyarban van valami fölényeskedő árnyalat, babusgató szándék. A válogatásnál látszik meg ez legjobban.* — Hasznossági szándák vezeti a magyar kisebbséget is. Közvetítése csekély kivétellel cserekereskedés: kedveskedni akar vele, vagy pénzt akar keresni. A magyar lapokban például bacillus-módra szaporodtak a szlovák vers-, novella-, vagy publicisztikai fordítások. — *Ez a felkapottság elbizakodottá tette a szlovákságot, a minek következtében a kölcsönösségről kezd megfeledkezni.* Fogy a magyar fordítások száma, a lapokban ritkán találkozzunk velük. Könyvalakban is kevés jelenik meg.

De nemcsak mennyiségi szempontból találunk kifogásolni valót a kultúrcserében, hanem minőségiből is. A fordítások nagyrészt politikai célra készülnek, a napi politika szolgálatára. A szlovákság ennek következtében a magyarságból a viharsarkokat kapja meg, *azokat a könyveket fordítják le neki, amikben magyar negatívumokat lát csupán; amikből baj és elkeseredés árad feléje.* A »jobboldalnak« nevezhető irodalomból kevés jut el hozzá. Igazi lendülettel és

¹² A Selmecebányai ág. ev. hitv. egyház és liceum története, Selmecebánya, 1897.

teljes értékében egyedül a magyar tudomány tudott betömi Szlovákiába. A magyar szakemberek, különösen a nemzeti tudományokban és hungarológiában általánosan ismertek. *A szlovák történészek lépten-nyomon idézik Karácsonyt, Szekfüt, Hómant, Mályuszt és Melichet. Tekintélyeknek számítanak, akikre gyakran támaszkodnak vitás kérdésekben.* A kapcsolat értékéről mindennél jobban beszél az a tény, hogy a tudományos folyóiratok számon tartják a magyar tudomány termelését. Rendszeres ismertetést, kritikát hoznak a magyar könyvekről, a régészet, a történelem, nyelvtörténet és a jog köréből, amelyben minden esetben elismerik a magyar tudomány nivelését. *A magyar tudomány kétségtelenül erős expanziójával állunk szemben ebben az esetben, akiinek jótékony hatása bizonyára meg fog mutatkozni.*

Aki figyelemmel kíséri a közelmúlt hangulatát és eseményeit, könnyen kísértésbe eshetik és hajlandó lesz a korszak tárgyalását fellélekzéssel, pozitívummal bezárni. A szlovák társadalom egy részében engedni kezd a fagy, a fiatalságban pedig megindult az érdeklődés a magyar nyelv és kultúra iránt. Nem küldenek már Budapestre senkit, ha az egyetemen magyarul beszél, maguk is magyar nyelvkönyveket vesznek kezükbe. Keresik a magyar fiúk társaságát és jóban tudnak lenni velük. Ezt a fordulatot nyilvánosan is demonstrálták, amikor az egyik gyűlés rezolúcióiban a magyar nyelvtanítás kötelezővé tételét kérték. — *A hangulat a szlovák-magyar kapcsolatok terén kezd jóra fordulni.* Nem ismerjük még pontosan a beálló változás okát. Nem tudjuk mi munkálkodik ily kedvezően: a koráramlat, a politika-e, vagy az írók véleménye. Nováik ugyanis még 1935-ben ezt írta az ifjúságnak: »Nem szabad, hogy ebben a dologban határozott szava legyen bármilyen, a magyaróságtól tartó túlhajtott félelemnek, mivel ez a mesterségesen éltetett félelem több kulturális és egyéb kárt okozott Szlovákiának, mint hasznot.«¹³ A vonalak összefutottak, irányuk még nem látható. Mivel célunk a tény ismertetése volt és nem a jóslás, az esetleg bekövetkező irányváltozásokkal sem foglalkoztunk.

Vájlak Sándor.

¹³ Nuvák id. m. 322. 1.